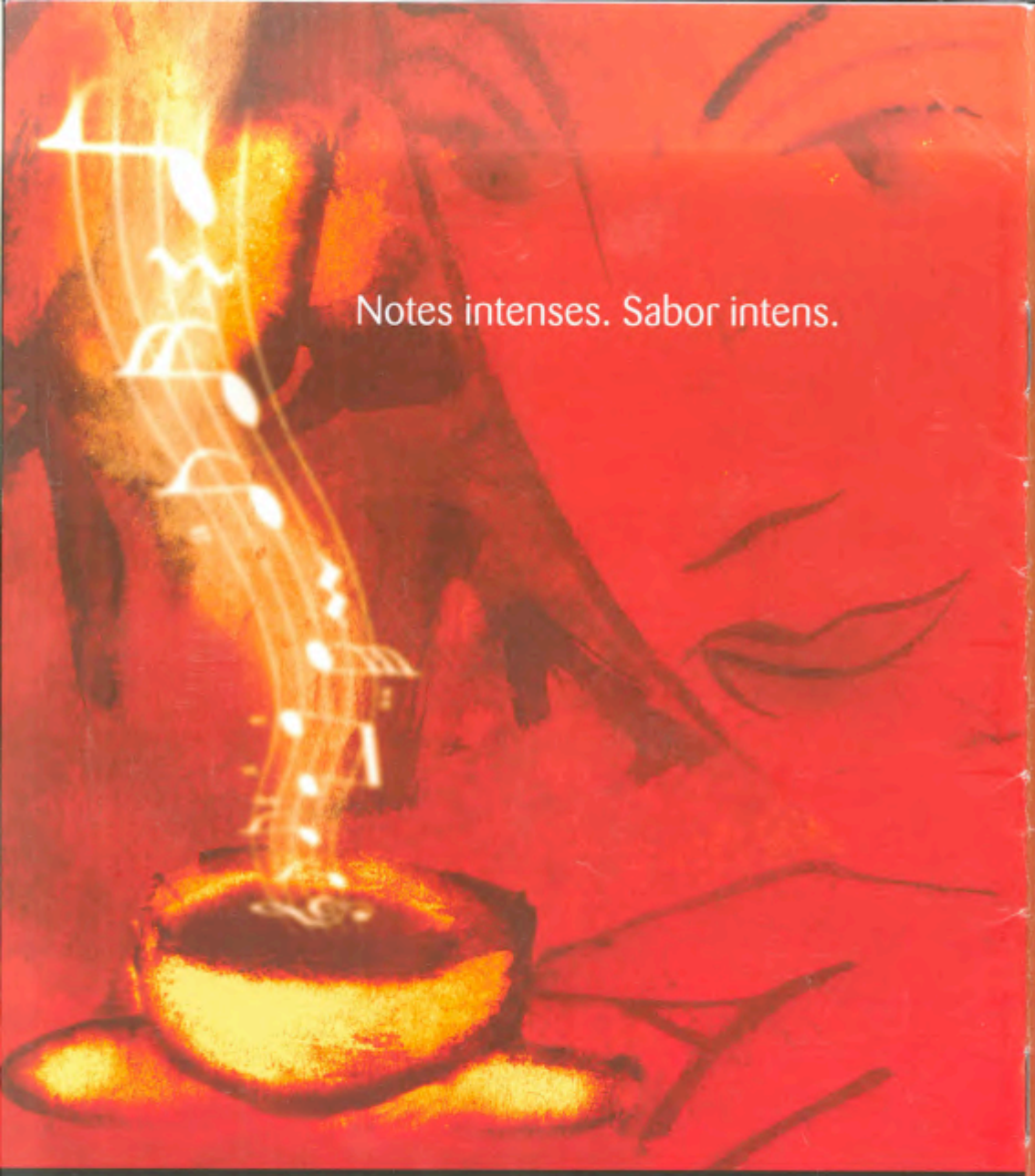

Gaudir de la música a l'Auditori és un dels intensos plaers que tenim a l'abast. L'altre, el Sabor Intens de Cafè SOLEY. Fem un cafè, fem un SOLEY!

SOLEY

Patrocinador de l'OBC

ORQUESTRA SIMFÒNICA DE BARCELONA I NACIONAL DE CATALUNYA

Director Titular Ernest Martínez Izquierdo
Principals Directors Invitats Franz-Paul Decker i Lawrence Foster

programa
15

TEMPORADA 2003 | 2004

Institut de Cultura
Generalitat de Catalunya Departament de Cultura
L'Auditori

Vaig programar aquestes dues magnífiques obres de Luciano Berio, un dels meus compositors preferits de la segona meitat del segle XX conjuntament amb Ligetti, abans de la seva mort sobrevinguda el passat mes de maig. La meva decisió s'ha convertit ara en homenatge pòstum a una de les trajectòries musicals més apassionants, carregada d'aspectes insospitats i d'admirables oportunitats de descoberta. Una d'aquestes sorpreses és precisament la percepció que avui els brindo d'alguns punts en comú amb el compositor que marca la primera meitat del mateix segle XX, Gustav Mahler. Per a mi Luciano Berio i Gustav Mahler són dos pols de referència vitals per entendre la música, per viure-la i compartir-la amb tots vostès. Dos pols de referència menys allunyats del que podria semblar a primera vista, per la distància que acostumem a posar entre els clàssics àmpliament reconeguts com Mahler i aquells que el segueixen com Berio.

Ernest Martínez Izquierdo
Director titular i artístic

Programa 15

L'Auditori. Sala Simfònica

* Divendres
16 de gener
a les 21 h

Dissabte
17 de gener
a les 19 h

Diumenge
18 de gener
a les 11 h

Inger Dam-Jensen
soprano

Ernest Martínez Izquierdo
director

* Auditori Enric Granados
de Lleida

Durada aproximada
del concert:
1ª part 27 minuts
Pausa 20 minuts
2ª part 54 minuts

I

Luciano Berio
(Oneglia, Ligúria 1925 - Roma, 2003)

Call (1985)
per a quintet de metall (1ª audició)

Folk songs (1964-1973)
per a veu i orquestra (1ª audició)

Black is the colour... (Estats Units)
I wonder as I wander.. (Estats Units)
Loosin yelav (Armènia)
Rossignolet du bois (França)
A la femminisca (Sicília)
La donna ideale (Itàlia)
Ballo (Itàlia)
Motettu de tristura (Sardenya)
Malurous qu'o uno fenno (Auvergne - França)
Lo fiolairé (Auvergne - França)
Azerbaijan love song
(Azerbaijan – Rep. Caucàsica)

Inger Dam-Jensen *soprano*

II

Gustav Mahler
(Kaliste, Bohèmia, 1860 - Viena, 1911)

Simfonia núm. 4 en sol major (1900)

Bedächtig, nicht eilen (pausat, no apressat)
In gemächlicher Bewegung (de moviment lent)
Ruhevoll (molt tranquil)
Sehr behaglich (molt còmode)

Inger Dam-Jensen *soprano*

Programa presentat per abertis

Luciano Berio *Call* (1985) 1ª audició
Luciano Berio *Folk songs* (1964-1973) 1ª audició
Gustav Mahler *Simfonia núm. 4 en sol major* (1900)

Mahler i Berio en un mateix programa? Per què? On són els lligams entre ambdós personatges?

El nexe més immediat rau en la seva doble vessant de compositors i directors d'orquestra, característica infreqüent en un segle XX que esmicola la figura del músic integral —creador, intèrpret, pedagog, teòric— en benefici de l'especialització en una sola activitat. Dirigir permet adoptar una escriptura eficaç amb un coneixement pregon dels recursos instrumentals. Per aquesta raó, la notació mahleriana és immillorable: l'intèrpret forma part del pensament compositiu des d'un primer instant, i text, execució i resultat sonor esdevenen un tot indissociable. Pel que fa a Berio, aquest control de la instrumentació es tradueix en la composició d'obres per a solistes —les famoses *Sequenza*— que revitalitzen el concepte de virtuosisme.

No és menys important el caire privilegiat que atorguen a la veu en la seva producció: Mahler du a terme una perfecta simbiosi entre *lied* i simfonia, fins i tot en les obres instrumentals —tal com assenyala T.W. Adorno—; l'italià —podia ser d'una altra manera amb aquesta procedència?— se centra en l'expressivitat vocal, sobretot de qui fou la seva parella, la versàtil mezzosoprano Cathy Berberian.

D'altra banda, cal fer esment del sentit de la teatralitat en cadascun dels compositors. Gustav Mahler, reconegut en vida com un dels més grans directors d'òpera, aplica a l'àmbit simfònic els recursos del drama musical —des de la participació de masses corals fins a la ubicació d'instruments fora de l'escenari— i la seva obra, en gran mesura autobiogràfica, s'escolta com una narració, en la qual els personatges protagonitzen moments èpics, s'impregnen d'atmosferes decadents o desfilen fins al paroxisme. Pel que fa a Luciano Berio, cal dir que conrea el gènere líric —en són exemples *Opera* (1969-70), *La vera storia* (1977-78) i *Un re in ascolto* (1979-84), i que, igual que Mahler, utilitza l'espacialització dels sons i, sobretot, estructura un discurs sonor de fort impacte visual: més enllà de les notes, el poder d'evocació de la seva música ens recrea un univers gairebé cinematogràfic —fellinià?

Però hi ha un altre aspecte comú. Ambdós autors utilitzen sovint el sentit de l'humor. Mahler empra la ironia i presenta un discurs ple d'ambigüitats: ens diu realment allò que creiem escoltar o es tracta, per contra, d'una paròdia? Certament, s'estableix una divergència entre el gest, que esdevé cada cop més gran, i els materials, que són cada vegada més vulgars —segons afirma Pierre Boulez. Berio és més immediat, però no pas menys sofisticat, i empra l'onomatopeia, el canvi de caràcter sobtat o la citació per tal de provocar una reacció hilarant —*Visage* (1961), per a veu i cinta magnetofònica, n'és el paradigma.

I vet aquí que hem arribat a la relació més ferma entre el vienès d'adopció i el compositor nat a Oneglia: la reelaboració constant de materials preexistents, propis o d'altri. En efecte, en el corpus mahlerià les marxes (militars, fúnebres), les danses ternàries (el vals, el *ländler*) i el repertori folklòric són un factor determinant. Però també ho és la citació directa de les seves cançons en les simfonies, que ja no són dibuixos preparatoris —com els *Wesendonck Lieder* de Wagner, veritables anticipacions del *Tristany*—, perquè "la música de Mahler no diu mai el mateix de la mateixa manera" –ens recorda, de nou, Adorno.

Quant a Berio, aquest compositor no només cita, sinó que sovint elabora a partir dels originals. Així ho fa amb Boccherini, de qui realitza quatre transcripcions de la *Ritirata notturna di Madrid* (1975), o amb *Rendering* (1989-90), fresc simfònic bastit amb esbossos de música de Schubert. De la mateixa manera ho palesa la recent composició d'un nou final per al *Turandot* puccinià, així com l'orquestració d'alguns dels *lieder* de joventut de Gustav Mahler. Tanmateix, l'exemple més significatiu continua essent el tercer moviment de la *Sinfonia* (1968), on esmenta explícitament l'*Scherzo* de la *Simfonia «Resurrecció»* mahleriana.

Les *Folk songs* del compositor italià programades avui constitueixen també un excel·lent exemple de realització a partir d'un material previ de procedència popular, però no sempre anònim. A partir de tonades d'arreu del món —dels Estats Units a Armènia, de França a Sicília—, Berio fusiona l'element folklòric amb les aportacions cultes de la música contemporània.

La *Quarta simfonia* de Mahler és una obra íntima i optimista, la més reduïda de totes —tant en durada com en proporcions instrumentals— i això, precisament, li ha permès gaudir del privilegi de ser una de les obres més interpretades del catàleg mahlerià. Forma part, juntament amb la *Segona* (1894) i la *Tercera* (1896), de les anomenades *Simfonies Wunderhorn*, atès que aquestes composicions citen cançons del cicle *Des Knaben Wunderhorn* (1892-1901). En la *Simfonia núm. 4* tots els moviments estan emparentats temàticament amb el *lied Das himmlische Leben* (*La vida celestial*) que s'escolta com a cloenda. La peça s'enceta amb un primer moviment en el qual es reconeix, a grans trets, l'estructura ternària d'una forma sonata. A continuació, el segon moviment és una mena de joc diabòlic, en el qual el violí actua com a solista; però es tracta d'un violí agrest, més proper al *fiddle* que a l'instrument de concert, a causa de l'*scordatura* —canvi en l'afinació— que el fa sonar un to més alt. Tot en aquest moviment sembla més proper al microcosmos cambrístic que a l'univers simfònic, igual que en el *Ruhevoll* que el segueix, un temps lent que ja evoca l'*Adagietto* de la *Cinquena simfonia* (1902) —recorden la música que acompanya l'arribada del

vaporetto a les aigües de Venècia, en l'esplèndida pel·lícula de Visconti? Aquest tercer moviment articula també canvis tímbrics que prefiguren l'*op. 16* d'Arnold Schönberg, així com la famosa "melodia de timbres" (*Klangfarbenmelodie*). La preocupació per les variacions de color es percep, un altre cop, en el darrer moviment, quan hi intervé la soprano i l'acord que l'embolcalla canvia d'orquestració: la variant és el model generador —no debades, la Segona Escola de Viena proclamà arreu el lema "cal no repetir mai".

Quin és el camí adient per atansar-se a l'univers mahlerià, la música o la psicologia? Com es pot evitar el risc dels miratges? Quan hem de somriure? Quan cal plorar? No hi ha una resposta infal·lible. Amb l'anàlisi o amb el coneixement dels trets estilístics no n'hi ha prou. Saber que Mahler —a diferència de Bruckner— prefereix el diatonisme al cromatisme, el canvi tonal brusc a la modulació imperceptible no corrobora les nostres expectatives. Descobrir que en la narració mahleriana les grans caracteritzacions formals responen als principis fonamentals d'esfondrament, immobilitat i resolució, tampoc no revela el missatge de manera unívoca. Som davant d'una forma que se sotmet sempre al contingut musical. L'expressivitat tot ho amara: des de la intimitat sincera fins a la desmesura. La simfonia s'ha convertit en una novel·la, en un relat decadent que anuncia l'arribada d'una nova època que Mahler ja no veuria.

Josep Maria Guix

Bibliografia recomanada:

ADORNO, Theodor W.: *Mahler* (Ediciones Península; Barcelona, 1987).

REIK, Theodor: *Variaciones psicoanalíticas sobre un tema de Mahler* (Taurus; Madrid, 1975).

VIGNAL, Marc: *Gustav Mahler* (Edicions 62; Barcelona, 1991).

WALTER, Bruno: *Gustav Mahler* (Alianza Editorial; Madrid, 1993).

Suggeriments discogràfics

Luciano Berio *Call*

- The Wallace Collection – Linn (2002)

Luciano Berio *Folk Songs*

- Juilliard Ensemble
  Cathy Berberian, mezzosoprano –Luciano Berio, director – RCA (1972)
- Orquestra del Concertgebouw d'Amsterdam
  Jard van Nes, mezzosoprano – Riccardo Chailly, director – DECCA (1990)

Gustav Mahler *Simfonia núm. 4 en sol major*

- Orquestra de Cleveland
  Judith Raskin, soprano – George Szell, director - Sony (1966)
- Orquestra Philarmonia
  Elisabeth Schwarzkopf, soprano – Otto Klemperer, director - EMI (1961)
- Orquestra Filharmònica de Londres
  Lucia Popp, soprano – Klaus Tennstedt, director - EMI (1982)
- Orquestra del Concertgebouw d'Amsterdam
  Helmut Wittek, sopranista – Leonard Berstein, director - Deutsche Grammophon (1987)
- Orquestra Simfònica de la ciutat de Birmingham
  Amanda Roocroft, soprano – Sir Simon Rattle, director – EMI (1997)

Xavier Cester, crític musical

L'Auditori

Làmines de Philip Stanton, de disseny exclusiu per a l'OBC, a la venda

Si voleu completar la col·lecció de làmines o fer un bon regal, podeu adquirir-les durant la pausa del concert, a l'espai guarda-roba de la Sala Simfònica del carrer Padilla, fins el 21 de desembre

Preu 10 € / Preu exclusiu per als abonats de l'OBC 5 €

Concert retransmès per Ràdio 4 Radio Clásica Catalunya Música